

ROMÂNII DIN DREAPTA DUNĂRII

Ne-am învățat și noi și s'a învățat și lumea, de mai multe secole, să ne privească drept un popor din stânga Dunării. Valea marelui fluviu era granița noastră spre Miazăzi. Când s'a vorbit, ca o urmare a războiului cu Turcii, din 1877, despre Dobrogea și Ținutul Vidinului, ca pământuri românești, mulți n'au înțeles. Ar fi însemnat pentru noi o trecere a unei granițe, pe care istoria ne-o dăduse și tot istoria ne-o consfințise. Ar fi fost o greșeală. S'au găsit atunci și Români care să judece astfel. Se uita că Dunărea ajunsese, e adevărat, graniță, pentru Țara Românească, dar nu putea fi și nu fusese niciodată graniță și pentru poporul românesc. Pe sute și sute de kilometri apele ei curgeau printre așezările noastre, ca o vale părintească. Românii treceau de pe un mal pe altul, dela ai lor la ai lor, fără să simtă că se duc în străini.

Lucrurile au început să se schimbe numai de când nouile state, lovindu-se de ei, în locuri unde mai cu seamă nu le veneau la socoteală, tocmai pentru că alcătuiau o pânză neîntreruptă cu temeiul poporului românesc de dincolo de apă, au încercat să-i desființeze. Pentru unii lupta aceasta se duce de o sută de ani. Am fost sortiți să-i vedem, mii dintre ei, atâtia câți n'am fi putut să-i întâlnim într'un singur orașel sau sat la ei acasă, aici, în mijlocul nostru, acum de curând, ca să ne dăm deodată seama, cu o sguduitoare înduioșare, că lupta aceea fusese dusă zadarnic. Românii dunăreni se păstrasera neschimbați și între văile Moravei și Timocului, așa cum s'au păstrat în ținutul Vidinului, și mai jos, până sub zidurile Rusciucului și la Turtucaia.

Știam despre Românii dunăreni, atât din părțile sârbești, cât și din părțile bulgărești, de prin hârtii de arhivă, mărturii ale călătorilor și cărți de cercetări. Oameni dela noi, câți putuseră scăpa printre opreliștile autorităților locale, care au ținut închiși de orice legătură cu ai lor, din țara vecină, sute de mii de cetățeni, ne-au adus oarecare vești mai proaspete. Mai vedem încă pe părtașii la excursia științifică pe Dunăre din 1909, condusă de profesorul Mehedinți, cum

coboram mai mult în fugă prin orașele și satele de pe malul drept al fluviului și vorbeam cu oamenii în limba noastră. Parcă aduceam o solie, din unul în altul, pe care trebuiau, s'o dea mai departe. Îndată ce se despărțeau de noi, erau scotociți de cineva în uniformă, cine eram și ce vorbiserăm. Din acea excursie au ieșit însă călătoria de studii a lui Vâlsan și Giuglea, la Români din Serbia, și călătoriile mele la Români din Bulgaria. Lucrările celor doi oameni de știință, apărute chiar în anul viitor, în *Anuarul de geografie și antropogeografie* din 1910—1911, era numai un început. Sguduirile politice care au urmat l-au oprit pentru totdeauna, dar el a fost ca o largă deschidere de zare. Uitaserăm aproape până atunci că sute de mii de Români trăiau în primejdie să se piardă încet în preajma noastră. Vâlsan și Giuglea au fost, nici mai mult nici mai puțin, decât scoși cu jandarmii din Serbia. Dar ei au trecut Dunărea îndărăt cu o lumină în mâini, care după aceea a pâlpâit tot mai puternică.

Pe aceeași vreme un Român din aceleași locuri dintre Morava și Timoc își făcea învățătura mai înaltă la Lipsca și se întâlnea la Seminarul de Limba Română al Profesorului Weigand, cu numeroși Români. Se simțea mai aproape de Ardeleni decât de ai noștri din țara liberă. Erau și ei supuși altei stăpâniri cu care se aflau în luptă ca să-și apere ființa națională, — putea învăța dela aceștia căi și mijloace pentru ai săi — și apoi o mare parte din frații de acasă își ziceau Ungureni și se știau veniți din Banatul de peste apă, — le vorbea ca unor rude de peste uliță. Acel Român timocean a dat lămuriri neprețuite în timpul conferinței dela Paris, care a urmat războiul trecut, în legătură cu Români din Serbia și a luptat zadarnic pentru drepturile lor la o viață proprie. După vâlva de atunci, când întreaga ramură a neamului nostru, ținută cu grije ascunsă, de cei care și-au însușit-o, a putut să stea o clipă în văzul tuturor, pânza istoriei a fost trasă peste ea cu aceeași grije. Acel Român dela Lipsca, A t a n a s i e P o p o v i c i, cu toate broșurile lui de propagandă și visurile de întoarcere în sfârșit într'o patrie mărită a celor de o seamă cu el, a trebuit să rămână dincoace și a condus mulți ani Școala Normală din Timișoara. Creștea învățători, pentru niște zile care nu se putea să nu vie, ca să-i trimită odată și odată în Banatul jugoslav, lucru împlinit mai târziu printr'o convenție școlară destul de schioapă între cele două țări, și cine știe, poate chiar în Timocul zăvorit și oropsit.

Acel Timoc a venit el la noi zilele trecute, pentru că fuseserăm atâta vreme împiedecați să ne ducem noi la el. În formațiile de trupă jugoslave, căzute prizoniere, se găseau și flăcăi de un neam cu noi, pe care învingătorul ne-a lăsat să-i culegem dintre ceilalți și, după o scurtă ședere în țară, să-i trimitem la vetrele lor. Oamenii nu mai trebuiau căutați în cărți și în vorbe călătore, ci steteau zâmbitori și

tineri înaintea noastră, în rânduri nesfârșite, mii și mii, într-un totu asemenea nouă, vorbindu-ne graiul, bucurându-se de aceeași bucurie și mâhnindu-se de aceleași dureri. Neamul românesc s'a sporit deodată, ca o convingere populară, cu toți acești Români, depărtați până ieri și străvezii ca o legendă, ei, care păzeau până acum, fără vreun amestec, puntea de munți pe unde s'a făcut odinioară legătura dintre cele două Românii, balcanică și carpatică, și marea trecere dela Miazăzi la Miazănoapte, atunci când apele de innec ale popoarelor năvălitoare au început să se întindă peste așezările noastre de baștină. Datorită lor, cele două capete de pod al lui Apolodor, pe unde vieața română a pătruns în Dacia și a dat strămoșilor sufletul pe care-l avem până astăzi, se găsesc mereu în mâinile noastre. În fața piciorului de piatră și ciment dela Turnul Severin se vede încă dincolo piciorul dela Costol, din apropierea Cladovei. Dar atât Cladova, cât și Costolul sunt, unul orașel, și altul sat, românești. Păzitorii podului puși la anul 105 de Traian stau de veghe neclintii pe la locurile lor. Prin balta care se află îndărătul Costolului se crede că au fost abătute apele Dunării, cât timp s'au lucrat cele 20 de picioare de pod, între un mal și celălalt, în albia astfel secată. Ar fi nevoie parcă de lucrări ciclopice asemănătoare, ca să mai cuprindem fărâmele românești rămase de ceea parte.

Românii sunt întâlniți în Serbia, pe malul drept al Dunării, numai decât după trecerea râului Morava, și până la vărsarea Timocului, iar în adâncime spre Apus, până la orașul Ciupria și spre Răsărit până la Zăicear și chiar mai la Miazăzi, la satul Pârlita. Ei se prelungesc, într-o pătură neîntreruptă, în Bulgaria, dincolo de Timoc, râu care a ajuns un hotar între două țări, dar n'a fost niciodată un hotar și pentru Români. În județele Pojarevăt și Negotin numărul lor covârșește, iar în județele Zăicear și Ciupria se menține foarte însemnat. Pământul pe care trăiesc are peste zece mii de kilometri pătrați, numărul satelor e aproape două sute, iar al sufletelor cel puțin 250 de mii. Statistica sârbă dă pentru anul 1921 numai 148.773, o cifră vădit greșită. Pentru același an statistica arată 72.377 Români în Banatul jugoslav. Aici însă controlul din partea noastră e mai ușor, pentru că biserica s'a păstrat românească, și ea, care-și cunoaște credincioșii, știe de aproape 150.000 de Români. Se poate vedea astfel care e procentul de greșală sau metoda de prezentare a grupurilor minoritare din partea Recensământului populației în Jugoslavia.

Vechimea noastră pe acele locuri se poate urmări până adânc în Evul mediu și mai departe. Cercetătorii mai noi străini, care încearcă să vorbească în numele științei, dar vorbesc tot atât în numele unor interese naționale, de multe ori foarte crâncene, ar vrea să fim acolo numai dela începutul secolului al 18-lea, când s'ar fi întâmplat mutări de populație în goluri lăsate de stăpânirea turcească. Ne gândim că

pentru scăparea de pierdere între străini a unor conaționali așezați cam în același timp în aceleași părți, grupuri mari de Sârbi trecuți spre Miazănoapte, peste Dunăre și Drava, în mijlocul războaielor dintre Austrieci și Turci, noul stat jugoslav n'a pregetat să-și rotunjească hotarele într'acolo ca să-i poată cuprinde. Dreptul la o viață proprie n'ar avea, prin urmare, de ce să fie scăzut prin aceasta. Dar Românii sunt, pe malul drept al Dunării, astăzi, numai ca o rămășiță a unei pânze etnice, care poate fi urmărită ca populație băstinașe, până în munții Macedoniei și până pe coastele Adriaticeii. Intre ei, aici în plaiurile Timocului pune un învățat ca profesorul Gamillscheg una din vetrele în care s'au încheșat limba și seminția românească. Înfațișarea de bănățeni, în port și limbă, opregul cu ciucuri la femei, cuvinte ca „gince“, pentru „dinte“, în partea apuseană, și înfațișarea de Olteni, zăvelca pestriță și rostiri ca „ghinche“ în loc de „dinte“, în partea răsăriteană, nu trebuie să înșele. Unii își zic Ungureni și ceilalți Țărani, ceea ce ar da de gol că sunt veniți, cei dintâi din Banat și cei de al doilea din Țara Românească. E vorba numai de niște valuri, nici n'aș putea zice de emigrare, pentru că locuitorii aceștia de același neam, de o parte și de alta a Dunării n'aveau părerea, când se mișcau înăuntrul aceleiași lumi, că pleacă în altă țară, valuri de împrosfătare pornite din ținuturi unde conștiința națională, sau ceea ce putea atunci să capete acest nume, se păstra mai vie și revărsate peste ai lor din vecini. Arătați poate chiar de localnici, după locurile de unde veneau ca Ungureni și Țărani, ei dădeau în curând acestora o pecete proprie și cu vremea și-i însușeau. La fel s'a întâmplat la Românii Vidineni vecini. Peste populația românească veche s'au așezat Oltenii plecați de-acasă, după răscoala lui Tudor, și întâile măsuri ale Regulamentului organic, de chemare la oaste și biruri regulate, și oamenii noi mai vioi i-au acoperit pe ceilalți. Luându-ne și aici după svonul venirii lor, care singur se aude, am putea cădea în greșala să credem că Românii vidineni încep cu ei. Au fost gazdele care s'au dat îndărăt în fața unor oaspeți încrezuți și sgomotoși, o carte foarte bătrână, ca o Sfântă Scriptură în chirilice, scoasă într'o nouă ediție cu litere latine, care singură umblă acum din mână în mână.

Amănunte despre Românii din aceste părți avem încă din 1733, într'un raport, care e ca o descriere uscată de călătorie a Sârbului Maxim Radcoviți trimis de Exarhul Belgradului ca să cerceteze ce populație se află în pământurile cucerite de Austria dincolo de Dunăre. El îi descopere pe aceleași locuri pe care sunt și astăzi, dela Morava, pe văile râului Porecica, Plec și Mlava. Profesorul Romansky dela Sofia, cel din urmă cercetător străin care a umblat întreg ținutul din Serbia dunăreană, locuit de Români, în 1916, scoate din acest fapt încheierea neașteptată a dovezii că Românii abia picaseră. Ei ar fi fost

poate ispiți de puțința de mișcare în cuprinsul aceleiași împărății creștine, care a adus atunci Olteni din Oltenia, alipită și ea vremelnice Austriei, până în Banat, unde-i găsim și astăzi. În această încheiere însă, care la o mai de-a-proape cercetare se arată fără temeii, își face loc numai pornirea Slavilor de dincolo de Dunăre ca să nu recunoască drepturi de așezare mai veche între ei popoarelor de altă obârșie. Când sunt întâlnite acolo, ele trebuie neapărat să fie de ieri, de alaltăieri, și neavând de ales decât între contopirea cu populația înconjurătoare slavă sau încărcarea buclucurilor în căruțe și plecarea de unde ar fi venit. Romansky se temea, spunând adevărul, care e vădit, despre Românii din Serbia, să nu se potrivească și Românilor din Bulgaria lui. Pentru că Românii n'au venit în dreapta Dunării de nicăieri, ci sunt acolo dela începutul începuturilor și au păstrat numai legătura atât cu Românii macedoneni, care călătoreau cu turmele până în munții dela marginea lor, cât și cu Românii dela Miazănoapte, peste apele Dunării, stăpânite și atunci cum sunt stăpânite și astăzi de pescarii români.

Tot aici îi găsește și Kanitz, marele călător prin Balcani, numai decât după 1860, Weigand, în 1898, și toți câți i-au mai putut cerceta, trăitori în sate și sălașe, plugari și crescători de viță de vie, pescari și lucrători în minele de aramă și de cărbuni. Pentru lucrarea acestor mine, Regele Miloș, acela care la o sută de ani dela călătoria de descoperire a Românilor, la 1733, făcută de Maxim Radcovi, alipea aceste pământuri pentru întâia oară Serbiei și Regele Mihai, fiu-său, care au domnit cu schimbul, cereau din Țara Românească vecină și dobândeau brațe de muncă, mutate pentru totdeauna dincolo, și întărind astfel încăodată pe Românii băștinași. Acești Români de Dunăre și de margine, „dunărinți” și „mărginini”, cum își zic ei, s'au păstrat până la noi numai prin puterea proprie de viață, pentru că nu li s'a îngăduit niciodată să aibă nici biserici, nici școală sau altă întocmire în limba lor, și nici vreo legătură cu frații din țara liberă. A fost timp de o sută de ani, ca o suferință înădă a sufletului unui întreg popor, care avea cel puțin același drept la viață ca și ceilalți. România îi privea din marginea Dunării, cu moartea în suflet și neputincioasă.

Românii din Serbia se prelungesc peste Valea Timocului fără nicio întrerupere, cu Românii din Bulgaria, până sub zidurile Vidinului, și în aceste ziduri, și apoi, cu popasuri destul de dese, pe Dunăre în jos până în Dobrogea. Numai în județul Vidinului sunt în aproape 40 de sate și între 40—50.000 suflete, cu așezări puternice, ca Bregova, cu 7000 de locuitori toți Români, și cu dealurile lui de liliac și de mărgăritărel, deasupra Timocului. Tot cam pe atâția sunt în Lom și Plevna, prefirați până în împrejurimile orașului Vrața, unde fac legătura cu Românii macedoneni. Cea mai mare așezare din aceste părți de mijloc e Cosloduul, satul de aproape 7000 de suflete, unde a debarcat poetul și eroul bulgar Hristo Botev, venind dela noi în 1876 ca să

treacă și să ducă revoluția împotriva Turcilor spre Miazăzi, tot prin sate românești, Hârleț, Butanu și altele. Cea mai mare așezare a Românilor dunăreni răsăriteni este astăzi Turtucaia, portul pescarilor români, cu 7000 de ai noștri din 11.000 de locuitori, Turci și Bulgari.

Bălcescu scria în 1849 și 1850 în *Scrisori din Pribegie*: „Asemenea în Banat (sunt tot Români). Dincoace de Tisa sunt foarte puțini Sârbi. În Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani și până în Dunăre niciun sat bulgăresc, ci numai sate românești. Unde sunt Bulgarii? În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării, până la Belgrad. În partea serbică, pe Dunăre, după cum mi s'a spus, sunt mai mult de 40.000 de familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi, este o țară românească". Tot Bălcescu cerea lui Ion Ionescu dela Brad, ajuns după revoluția din 1848 om mare la Turci, să-i cumpere un cîșlic în Dobrogea, unde ar vrea să se așeze. Și tot el se gândea să le dea o organizare Românilor macedoneni. Intre acești Români s'a așezat Dragsin Bănățeanul, la Vidin, hotărit să-i treacă la biserica unită între 1865—1870, ca să-i scape de desnaționalizare, cum se vede din Kanitz și din hârtiile din arhiva dela Blaj. Încă o dovadă a legăturii dintre cele două maluri și dintre Românii de sub orice stăpânire s'ar fi aflat.

Astăzi cunoaștem ce sunt Românii de dincolo de Dunăre numai din câteva sate macedonene și unul de Români vidineni, mutate întâi în Dobrogea nouă și acum, după schimbările din urmă, în Dobrogea veche, de răul stărilor de acasă. O Societate „Timocul”, mai ales de tineri, fugiți mai mult decât plecați din Jugoslavia și Bulgaria, și pregătiți la Universitățile noastre, caută să-i facă mai cunoscuți pe ai lor, rămași peste Dunăre, și, pe cât pot, să-i apere. Munca lor de luminare, prin publicații și conferințe, ne țin aproape de ei, după unii, vreo jumătate de milion de Români dunăreni, pe care de obicei, băgându-i în numirea mai cuprinzătoare de Români din dreapta Dunării, îi amestecăm cu Macedonenii și îi pierdem între aceștia. Cele două ramuri sunt însă cu totul deosebite și trebuie luate în seamă fiecare în parte. Nu suntem un stat balcanic, dar, prin toți acești frați, care alcătuiesc împreună cu noi trupul mistic al neamului românesc, rămânem un popor balcanic. Să nu mai fim ținuți departe de o datorie, cu vorba că Românii sunt un popor din stînga Dunării. Pentru mai puțini conaționali și cu mult mai mică parte la cultura Peninsulei. Albanezii au fost lăsați să-și închipue o organizare de stat, iar noi nu putem cere pentru ai noștri nici să-și păstreze sufletul.

Gândul nostru se întoarce însă mereu la Românii dunăreni și nicio putere din lume nu ne poate tăgădui acest drept.